

Володимир Потульницький

**ДИПЛОМАТІЯ
ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО
ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНІ СТОСУНКИ
ГЕТЬМАНА З ОСТРІВНИМИ МОНАРХІЯМИ
У 1926–1943 РР.**

*До 140-річчя
від народження
гетьмана Павла Скоропадського*

Харків «Акта»

Потульницький Володимир Арнольдович. Дипломатія Павла Скоропадського. Військово-дипломатичні стосунки гетьмана з острівними монархіями у 1926–1943 рр. – Харків: Акта, 2014. – 312 с.

Використовуючи ненадруковані архівні матеріали, еміграційну періодику й надруковані джерела з українських і зарубіжних архівів та бібліотек, автор розкриває особливості співпраці українських монархістів на чолі з гетьманом України Павлом Скоропадським на теренах міжвоєнних Великої Британії, Німеччини і маріонеткової держави Маньчжоу-го з представниками японських та британських військово-політичних і дипломатичних кіл. Особливості співпраці, яка вирізнялася великою конспіративністю, висвітлено на тлі широких політичних планів кожної з трьох сторін, а також Третього Рейху. Автор визначає місце й роль української монархічної еміграції у тогочасних політичних стосунках.

Унікальну практичну цінність має інформація з особистого щоденника гетьмана Павла Скоропадського, що її вперше введено до наукового обігу.

Для науковців, професійних дипломатів, викладачів, усіх, хто цікавиться проблемами всесвітньої історії та міжнародних відносин.

Рецензент: чл.-кор. НАН України *В.І. Наулко*.

ЗМІСТ

Скорочення	7
Передмова	9
Вступ	14

ЧАСТИНА 1

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ОСТРІВНІ МОНАРХІЇ В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО МОНАРХІЗМУ

Розділ 1 Взаємозв'язок ідеології, політики й науки в українській монархічній традиції XX століття: досвід і уроки	21
§1 Постановля ідеології українського монархізму у XX столітті та його специфіка	22
§2 Місце ідеології українського монархізму, розробленої Вячеславом Липинським, у типологічній структурі ідеології як багаторівневого політичного винаходу і феномену.....	27
§3 Ідеологія українського традиційного консерватизму в баченні Павла Скоропадського та її відмінність від ідеології “правого спектра” Вячеслава Липинського	32
Висновки	37
 Розділ 2 Роль і місце острівних монархій у науковій та політичній спадщині ідеологів Другого Гетьманату.....	39
§1 Забезпечення взаємозв'язку ідеології, політики і науки в теорії та практиці українського монархізму	40
§2 Бачення Англії та Японії в контексті історіософії й політології українського традиційного консерватизму.....	46
Висновки	56

ЧАСТИНА 2

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ І ДИПЛОМАТИЧНІ
СТОСУНКИ З ЯПОНСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Розділ 3 Легалізація гетьманського руху на території Німеччини й чинники започаткування політичних відносин між гетьманом та Японською імперією.....	61
§1 Гетьманська перспектива в контексті німецької політики реваншу і пошуку союзників на базі “схожості органічного розвитку”	61
§2 Чинники визначення гетьманом Скоропадським власної політики щодо Японської імперії	71
Висновки	78
Розділ 4 Владна політика Японської імперії в 1926–1943 роках: еволюція курсу від владного дуумвірату Танака–Сідекера до авторитаризму генерала Тодзьо Хідекі.....	81
Висновки	93
Розділ 5 Перший (ознайомчий) етап налагодження взаємин гетьмана Павла Скоропадського з військовими дипломатами Японії (1928–1929 рр.).....	96
Висновки	106
Розділ 6 Другий (підготовчий) етап взаємин гетьмана Павла Скоропадського з військовими дипломатами Японії (1931–1941 рр.).....	109
§1 Розгортання гетьманського руху в Маньчжурії у загальному контексті планів Японії на Далекому Сході в 1931–1937 рр.....	110
§2 Два урядування принца Коноє Фумімаро як фундамент до переведення політики Японії щодо гетьманської України з підготовчого у конструктивне русло взаємодії.....	118
Висновки	127
Розділ 7 Третій (діловий) етап співпраці гетьмана Павла Скоропадського з імперськими колами острівної тихоокеанської монархії у 1941–1943 рр.....	130
Висновки	144

Розділ 8 Згортання стосунків Павла Скоропадського з військово-дипломатичними колами Японської імперії 1943 р. та його причини	145
---	------------

Висновки	158
----------------	-----

ЧАСТИНА 3

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ СТОСУНКИ З КОРОЛІВСТВОМ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ І ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ

Розділ 9 Підготовка Павлом Скоропадським підґрунтя до започаткування власних політичних стосунків з королівством Великої Британії та Північної Ірландії у 1926– 1931 рр.	163
---	------------

Висновки	177
----------------	-----

Розділ 10 Політична діяльність українських монархістів у Великій Британії в 1931–1939 рр.	179
--	------------

Висновки	193
----------------	-----

Розділ 11 Проблема України у британській науковій та політичній ретроспективі міжвоєнної доби в контексті вироблення ставлення до гетьманської проблеми	195
---	------------

§1 Основні етапи дослідження британськими науковцями й аналітиками проблеми історії України	195
--	-----

§2 Гетьманська Україна у плюралістичному баченні британської політики і дипломатії	203
---	-----

Висновки	210
----------------	-----

Розділ 12 Підготовка гетьманом для переїзду до Англії Данила Скоропадського та інкорпорація гетьманича до справ консервативно-гетьманського руху у Великій Британії в 1939–1943 рр.	213
--	------------

Висновки	232
----------------	-----

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	233
-------------------------	-----

ДОДАТКИ

Вячеслав Липинський про Англію як про політичний феномен і приклад для наслідування гетьманцями. (Бачення мислителем Альбіону в «Листах до братів-хліборобів» і у особистих листах до окремих респондентів).....	245
Осип Назарук про Японію та про Англію, як про острівні монархії в ролі можливих політичних партнерів для гетьманської України.....	260
Осип Назарук про Норвезьку реставрацію 1905 р., як про аналог для встановлення гетьманської держави в Україні	263
В'ячеслав Липинський про вузлові питання гетьманської ідеології	266
Розуміння гетьманської ідеології гетьманом Павлом Скоропадським	276
Бачення гетьманської ідеології гетьманичем Данилом Скоропадським у 1937–1938 рр.	282
Список використаних джерел та літератури	293
Іменний покажчик	303
Про автора	311

ВСТУП

На погляд Жоржа Дюбі (1919–1996), біографія не є інформацією про кар'єру людини або героя. Французький дослідник використовує пов'язані з біографією ситуації, щоб зрозуміти структуру суспільства і спосіб дій у ній окремої людини. Подається начебто життєпис особистості, втім, насправді в центрі уваги — історичні події, суспільні, економічні, демографічні проблеми⁵. Застосовуючи згадану методологічну вказівку, автор досліджує особистість Павла Скоропадського в еміграції, намагаючись подивитися на відставного генерала й еміграційного політика в контексті наукової проблеми через розуміння конкретної епохи, де відбувалася його політична діяльність і формувалася позиція до розгортання гетьманського руху на трьох континентах — у Америці, Азії та Європі взагалі, і започатковувалося співробітництво з військово-дипломатичними колами двох острівних монархій — Англії та Японії, зокрема.

Автор з'ясовує на основі відтворення життєпису Павла Скоропадського в еміграції також і дилему, яким чином можна було діяти в ті часи (1926–1943) такій особі, як колишній гетьман України у німецькому суспільстві часів Веймарської республіки і Третього Рейху, аби сприяти зацікавленості в тодішній Європі гетьманським питанням, і як він діяв, обираючи для цього різноманітну тактику, оскільки з німцями, японцями і британцями, зважаючи на їхні відмінні інтереси у тодішній світовій політиці, діяння за шаблоном не надавалося аж ніяк.

Важливо усвідомити, що гетьман Павло Скоропадський, як військова людина, не був би спроможний досягнути всі реалії тогочасної політики без залучення думок двох особистостей, котрі виконували в різні часи протягом міжвоєнної доби роль ідеологів очолюваного ним консервативно-гетьманського руху Найвідомішим його теоретиком та ідеологом став В. Липинський (1882–1931). Певною мірою

⁵ *Duby, Georges. Guillaume le Marechal ou Le meilleur chevalier du Monde.*

до розробки ідеології українського монархізму також долучилися й син гетьмана Данило Скоропадський (1904–1957), а також галицький журналіст, письменник і громадський діяч Осип Назарук (1883–1940), які так само вже в еміграції розробляли концепції української консервативної державності. Теоретичне обґрунтування політико-правних відносин монархічного гетьманського ладу в Україні 1918 р. привело до виникнення в українській історико-політичній науці консервативного напрямку⁶.

Досвід і уроки відродження в Україні старої традиційної форми гетьманської державності були певним чином осмислені й узагальнені В. Липинським у його ґрунтовній праці «Листи до братів-хліборобів» (Відень, 1926) та інших монографіях, листах і статтях. Вони стали чільним підґрунтям до вироблення ідеології гетьманського руху, очолюваного Павлом Скоропадським в еміграції.

Відомо, що в міжвоєнну добу гетьманська еміграція розгорнула розгалужену політичну діяльність у ряді країн Європи, Азії й Америки, зокрема в Німеччині, Австрії, США, Канаді, Польщі, Чехословаччині, Туреччині, Угорщині, Великій Британії, Японії, Франції тощо, тобто у державах, які входили в обидва ворожі блоки, між котрими розпочалася та тривала Друга світова війна (1939–1945). Ця діяльність мала місце у дванадцятьох республіканських і двох монархічних (королівство Великої Британії й маріонеткове монархічне державне утворення Маньчжоу-го) державах на трьох континентах (Європа, Азія, Америка).

Цікавість до обох блоків можна пояснювати і особливістю еміграційного становища гетьмана, і реальністю тогочасної політики українського монархізму, що не був самодостатній, оскільки діяв не на своїй власній території, і власним баченням Павла Скоропадського щодо місця майбутньої гетьманської України у світі, яке виробив, уже перебуваючи в еміграції, і якого дотримувався до кінця життя засновник Другого гетьманату.

Серед низки важливих політичних заходів, здійснених Павлом Скоропадським як керівником українського

⁶ Про консервативний напрям в українській політичній думці див. ширше: *Потульницький В.А.* Історія української політології; *Потульницький В.А.* Нариси з української політології (1819–1991).

монархічного руху в країнах Європи, Азії та Америки у міжвоєнну добу, найважливішими, на переконання автора, стало налагодження і ведення політико-дипломатичних стосунків з монархічними державами світу. Таких держав було лише дві: Британське королівство в Європі та Японська імперія в Азії. Слід особливо зазначити, що зав'язувати, а надто ж підтримувати перемовини з представниками обох монархій гетьману було досить непросто, зважаючи на його становище як політика, що перебуває у вимушеній еміграції, з одного боку, і як особи, котра перебуває у Німеччині на утриманні як військовий пенсіонер, з другого.

Особливо підкреслю, що гетьманська ідеологія була єдиною з українських ідеологій, яка, хоча й виступала на той час лиш окремою та особливою, але аж ніяк не тотальною ідеологією, а втім, спромоглася налагодити і підтримувати дипломатичні стосунки з обома острівними монархіями у 1928–1943 рр.

Порівнюючи та об'єднуючи в одне ціле відмінні політичні реалії, у яких перебувають Британія, з одного боку, і Японія, з другого, видатний англійський науковець Арнольд Джозеф Тойнбі (1889–1975) писав ось що: “Географічне становище Японії і Британії робить необхідним для обох острівних країн, розташованих на прибережних островах Старого Світу, підтримувати тісні стосунки як із частинами континентального Старого Світу, що прилягають до них, так і з Новим світом — особливо, звичайно, зі Сполученими Штатами. Я собі уявляю, що і для однієї, і для іншої країни відносини з сусідніми континентами будуть важливішими за відносини з Америкою. Тому я думаю і сподіваюся, що кожна з них вступить до регіонального об'єднання близько розташованих держав: Японія — до східно-азійського, Британія — до європейського”⁷.

Зондуючи ґрунт і ангажуючи власні контакти з Павлом Скоропадським, а в японському випадку навіть самостійно ініціюючи їх, провідні військові та політичні кола обох острівних монархій не лише не спростували наведене аналітичне міркування вченого, а й повністю підтвердили його слушність.

⁷ Тойнбі, Арнольд Дж., Дайсаку Ікеда. Диалог Тойнбі–Ікеда...– С. 217.

Основним джерелом для написання цієї розвідки, крім недрукованих і надрукованих джерел, зібраних автором за час науково-дослідницької роботи за кордоном, зокрема у Німеччині та Японії, став, як уже зазначалося, рукописний особистий щоденник засновника Другого гетьманату (1918) Павла Скоропадського (1873–1945). Записи стосовно різних подій, які відбувалися в його житті, житті його родини й різних подій довкола діяльності гетьманської еміграції в Європі, Азії та Америці, останній гетьман у щоденник вносив нерегулярно. Щоденник описує події, що мали місце 1919 р., у 1928–1933 рр. і, нарешті, в 1935–1945 рр. Події, що відбувалися, гетьман, як і багато інших колишніх монархів, котрі були знетронені й перебували в еміграції, занотовував у щоденник досить фрагментарно. На ньому позначились усі труднощі емігрантського життя. Хоча, слід зауважити, що, водночас, Павло Скоропадський, як людина військова, вів щоденник з певною точністю та скрупульозністю щодо описуваних подій, їх послідовності тощо.

Завдання цього дослідження, що складається з дванадцяти розділів, ось такі. Це, по-перше, дослідити суть і проблеми українського традиційного консерватизму як державної ідеології певного українського політичного руху; по-друге, зрозуміти та проаналізувати етапи і причини започаткування гетьманом Скоропадським політико-дипломатичних стосунків з військово-дипломатичними колами Японської імперії; по-третє, з'ясувати історію та особливості ведення гетьманом Скоропадським політичних відносин із Британською монархією.

У цій монографії автор зацікавлений знайти відповіді на декотрі запитання, а саме:

1. Чому японські та британські військові й дипломатичні кола кілька разів протягом міжвоєнної доби налагоджували та підтримували навіть у воєнні роки стосунки з колишнім українським гетьманом, усуненим від влади ще 1918 року?
2. Чому гетьманська ідеологія стала єдиною з українських ідеологій, яка являла собою привабливі цінності для чільних політиків обох острівних монархій?

3. Як саме розгорталися політичні стосунки гетьмана Скоропадського з військово-дипломатичними колами Японської імперії, з одного боку, і Британської монархії, з другого боку, якою була еволюція цих стосунків, і чому вони припинилися на певному відтинкові часу?
4. Чим саме відрізнялися за суттю один від одного етапи відносин між гетьманом і представниками обох монархій, а також чим був зумовлений перехід з однієї фази взаємин у іншу?
5. Чи був спроможний гетьман Павло Скоропадський, попри те, що перебував на еміграції, ухвалювати рішення стратегічного характеру, і коли так, то які саме?
6. Чи мали налагоджені взаємини між гетьманом і представниками обох монархій, а також тривалі перемовини між ними, певні практичні наслідки з утіленням результатів у конкретну політику?
7. Якими стали уроки і в чому полягає історичне значення існування у міжвоєнну добу політичних стосунків між Японською імперією й гетьманом Павлом Скоропадським, а також між ним і представниками політичного істеблішменту Британської монархії?

Для відповіді на поставлені запитання автор, окрім напрацювань французької школи Анналів, зокрема ідей Жоржа Дюбі, застосовує методологію, також апробовану ним у низці попередніх досліджень. Це, насамперед, методологічні розробки “ідея – територія – альтернативи” і “концепція нації – роль території – бачення держави”, а також ідеї німецького вченого Карла Маннгейма про значення аналізу різних стилів мислення для дослідження історії та його-таки схема зв'язків між стилем мислення й соціальними класами і групами.